

20 – ניתוח השיר וסיכומו ממרכי השיעור לפרק שירת המאה –

כתב וערך: המורה אלי פררה

חמסין של ניסן / לאה גולדברג

איך אֶזְכְּרוּ אֶלְמוּנֵי סְתָמִי,	אֵכֵן אֲדַע, זֶה יוֹם לֹא תִמְוָה
איכה אֶשְׁמַר חֲסִדוֹ הַפְּתָאִמִי,	וְלֹא נֶפֶל דָּבָר וְלֹא אֶרַע
איך אֶאֱמִין שְׁיֹם אֶחָד הִנֵּה	וְלֹא יִבְדִּיל בֵּינוּ לְבִין יָמִים
כָּל נִיד וְרִיחַ עֵצִים מַעֲצָמִי?	צִיּוֹן וְאוֹת אֶשֶׁר מְטוֹב עַד רַע
כִּי כָּל אֵילָן הִנֵּה מִפְּרֵשׁ רוּטֵט	וְרַק לְשֶׁמֶשׁ רִיחַ שֶׁל יָסְמִין.
וְלִדְמָמָה עֵינַיִם שֶׁל יְלָדָה,	וְרַק לְאָבֹן קוֹל שֶׁל לֵב פּוֹעֵם,
וְלִדְמָעוֹת נִיחוּחַ הַלְּבָלוֹב,	וְרַק לְעָרֵב צֶבַע שֶׁל תַּפּוּז,
וְשֵׁם הָעֵיר כְּשֵׁם אֶהְבֵּתִי.	וְרַק לְחוּל שְׁפָתַיִם מִנְשָׁקוֹת.

השיר של לאה גולדברג "חמסין של ניסן" מתאפיין בשימוש בולט של *האנאפורה (להסבר על אנאפורה ראה בספר על המונחים בשירה בעמ' 31) בכל בית מבתי השיר נמצא את האנאפורה, יותר מהחריזה. בבית הראשון בשתי השורות הראשונות: **וְלֹא נֶפֶל**; **וְלֹא יִבְדִּיל**. הבית השני כולו בולטת המילה החוזרת **וְרַק לְשֶׁמֶשׁ**; **וְרַק לְאָבֹן**; **וְרַק לְעָרֵב**; **וְרַק לְחוּל**. וכן הלאה בבית השלישי: **איך אֶזְכְּרוּ**; **איכה אֶשְׁמַר**; **איך אֶאֱמִין**. ולבסוף בבית האחרון, הרביעי, שוב בשתי השורות הפנימיות: **וְלִדְמָמָה**; **וְלִדְמָעוֹת**. מבחינה זו השיר מקבל את המקצב ואת ההדגשים שלו בסימון אותן משמעויות שהמשוררת רצתה להבליט ולהעביר את המסר ואת נושא השיר.

על פניו נראה השיר מסווג כשיר טרום מודרני, אולם במבט יותר מדוקדק נחשוף אותם רבדים והשפעות של השירה המודרנית כבר בתקופתה, והיא המשוררת לאה גולדברג, הייתה ופעלה עדיין בתקופה של השירה הצעירה והטרום-מודרנית. (לפני יהודה עמיחי ונתן זך) ותחת השפעתם של דור המשוררים שאחרי ביאליק וטשרניחובסקי כדוגמת נתן אלתרמן ואברהם שלונסקי.

כותרת השיר מהווה חלק אינטגרלי מהשיר ואת המשמעות הסמויה של נושא השיר. בחודש ניסן, חודש האביב, קשה לחוות בו יום של חמסין. ימי השרב בארץ ישראל הם בעיקר בחודשי סיוון-תמוז-אב (יולי-אוגוסט-ספטמבר) הם חודשי הקיץ הלוהטים. לכן לחוות יום של שרב בחודש ניסן הוא חריג מאוד, ואילו הדוברת מעידה, שבאותו יום "חמסין של ניסן" היה יום ללא תמורה (שינוי) ולא נפל דבר, ואין הבדל בין אותו יום של חמסין לבין שאר ימי החודש, אבל הוא בהחלט יום שונה, וכן נפל דבר ויש הבדל בין אותו יום-שרב משאר ימי האביב של החודש...! שאר ימי החודש הם אביביים, ואילו אותו יום בו מדובר הוא יום של שרב. אלא מאי? מנקודת-ראותה של המשוררת, אותו יום חריג ושונה של שרב באמצע ניסן, שונה אמנם מבחינת מזג האוויר, אבל אינו שונה מבחינתה, בשל הרגש המתעורר כלפי מישהו, איזה אהוב עלום וחסר זהות, שלמרות הרגש המתעורר כלפיו, אין שינוי בהתייחסות שלו לאהבתה. ועל כך נכתב השיר ומביע את חוויותיה של הדוברת. זהו נושא השיר.

כי בסוף השיר בשורה האחרונה בבית האחרון נאמר: **"שֵׁם הָעֵיר כְּשֵׁם אֶהְבֵּתִי"**... שם העיר כשם אהבתה זוהי ירושלים. עיר שנכספים אליה, משתוקקים לחונן את עפרה ומבקשים את קרבתה, כך המשוררת מעידה על אהבתה ועושה אנאלוגיה (השוואה) בין העיר לאהבתה.

אלו רק כיסופים ורגשות חסרי-מענה ותשוקה לא מסופקת. השיר כולו מלא בניגודים מטפוריים הממחישים את תסכולה של הדוברת לנוכח הבעת רגשות חמים כלפי אותו **אֶלְמוֹנִי**, **סְתָמִי**, אולם בניגוד לה – היא נותרת כילדה שענייה דוממות ולדמעותיה ניחוח של פריחה ולבלוב, ריח של התחדשות: "**וְלִדְמָמָה עֵינַיִם שֶׁל יְלֵדָה, וְלִדְמָעוֹת נִיחּוֹחַ הַלְּבָבוֹב**". ניגודים הממחישים את רגש התשוקה והכיסופים למימוש האהבה.

ניתן לפרש זאת כמובן גם כביטוי של תקווה והתעוררות, של "אביב לוהט" (אוקסימורון). האהבה המתחדשת באביב עם סמלי הפריחה והלבלוב בטבע ובאדם האוהב. או אז הכול הופך חגיגי ומלא התפעמות והתלהבות. הבאים לידי ביטוי בעיקר בבית השני: כאשר לשמש יש ריח של יסמין; ולאבן קול של לב פועם; ולערב צבע של תפוז (צבע השקיעה) – צבע המסמל סיטואציה של אוהבים, המביטים בשתיקה אל השקיעה; והחול מתפלש בין אצבעות הרגלים והוא כמנשק אותן בשפתיו.

בית א:

כדברים שנאמרו בהקדמה, זהו בית הממחיש את הניגודים בין מזג האוויר החרגי – חמסין, שרב באמצע חודש ניסן, לבין תחושותיה של הדוברת. שלמרות היותו שונה, יום-שרבי, מובדל משאר ימי האביב, הדוברת בשיר מעידה שהיה זה יום רגיל ללא שינויים מרשימים ומיוחדים, ושום דבר לא אירע בו במיוחד. משהו שאפשר לציין אותו לטוב ולרע. מעין פתיח לקראת ביטויי ההתפעמות וההתרגשות בבתי הבאים.

בית ב':

הניגוד החרגי בין היותו של היום יום רגיל שלא אירע בו מוטב ועד רע, בכל זאת הדוברת מבטאת את יחסה ליום זה כיום של התחדשות והתלהבות. יום שכולו גילוי של ביטויי-אהבה וחשיפת רגשות. כאן באים לידי ביטוי מטפורות ודימויים המסמלים אהבה ותשוקה:

- א. **לשמש** ריח של יסמין. פרח אביבי המפיג ריח עדין ונעים מאוד כריח נרקיסים. כולו פריחה וניחוחות של ליריקה ופיוט. השמש ביום שרב מעיקה ומכבידה ואילו אצל הדוברת היא הופכת להיות נעימה ומלאת "ריח".
- ב. **האבן** – שבמהותה היא עצם דומם וקשה, אצל הדוברת היא מקבלת האנשה ויש לה לב פועם ורוחש. היא משמיעה קולות של אהבה.
- ג. **ולערב** – צבע השקיעה. צבע של תפוז (כתום-אדום) התפוז ופירות ההדר מתחילים את פריחתם ולבלובם בחודשי האביב וניצני פרחיהם מפיצים ריח נעים בטרם פרי.
- ד. **והחול** – רך ונעים למגע, כאילו והוא מנשק בשפתיו (באלפי גרגיריו) את כפות הרגלים. ביום שרב החול צורב ממש ואי אפשר כמעט ללכת עליו יחפים, ואילו אצל הדוברת הוא הופך לנעים ואוהב כשפתיו של מאהב נחשק.

בית ג':

בבית זה ישנה אפשרות להסברים שונים. או כביטוי של רגשי אהבה לאהוב עלום, או כביטוי להתפעמות של המשוררת על אותו יום שרבי. היא פונה כדיבור פנימי אל עצמה: איך היא תזכור אותו? מי הוא אותו אחד שהיא מתלבטת איך לזכור אותו? האם זה גבר שהיא מייחסת לו את רחשי לבה, או שמדובר בביטוי של התפעמות לטבע. הנטייה היא כמובן להסבר על גבר, שבאיזה שהוא זמן ומקום הוא רמז לה רמיזות-אהבה והיא מתפעלת מהמחווה ושואלת את עצמה איך תזכור את החסד הזה שעשה עמה והתייחס אליה? החיה זה חסד פתאומי מצדו ולא צפוי.

ההסבר הזה ניתן בגלל המילה "אלמוני" אין אלמוני אלא למישהו מוחשי, בשר ודם. חסוי ובלתי ידוע אמנם, אבל מישהו. אין להגיד על יום או על הטבע שהוא "אלמוני"... לכן המחווה שעשה עמה, שכל ניד וריח ממנו נחרט בליבה, עד שאין היא מאמינה כי זכתה לכך, שהוא במחווה-ביטוי זה, הפך בשבילה לעצם מעצמה. להזדהות טוטאלית (כללית) עמו ולמה שהביע בפניה. תחושת הזיכוכ שהדוברת מקבלת מעצם הופעתו ומחווותיו כלפיה באופן פתאומי ולא צפוי, מביאה אותה לידי הטלת ספק בעצם האירוע. וכל הבית מביע תמיהה וחוסר וודאות. שלוש פעמים נזכרת המילה "אין": **אֵיךְ אֶזְכְּרוּ; אֵיכָה אֶשְׁמַר; אֵיךְ אֶמְאֵן.** אין היא תאמין שיום אחד הפך לעצם מעצמה?

בית ד':

חוסר הוודאות והתמיהות שמביעה הדוברת בבית ג' מביאות אותה לידי ביטויי תיסכול ואכזבה. לביטוי של עצבות וחוסר ***תוחלת*** (***תקווה***) "**כִּי כָּל אֵילָן הָיָה מִפְּרֶשׁ רוֹטֵט**"... הדימוי העצמי כאן כהשוואה בינה לעץ המרטטיט לכל זיע וניד של הרוח כמו היה מפרש. עצם המחווה שעשה עמה הניע בה נימים חבויים הגורמים לה לרעוד ולרטט כמפרש. מצפה ונכספת למחווה נוספות ולא חד-פעמיות. והיא כילדה דוממת המצפה למשהו ואינה נענית. לכן לדממה עיניים של ילדה. מטפורה יפה ומפתיעה הנוסך בנו רגש מלנכולי ועצבות-מה. אין מרגש ומעציב מזה התיאור של ילד או ילדה מצפים כשאינ מאחורי הצפייה מענה. הדממה הופכת לעיני ילדה לא מסופקה. מצד שני, חוסר הוודאות והסיפוק הם בשבילה דמעות שריח הלבוב נפוץ מהם. מעין "מעז יצא מתוק" העצב הוא מקור היהב והפריחה: ודמעות האכזבה היו לריח הלבוב. ועל-כן באה השורה התחתונה בבית מעין ביטוי מסכם לאכזבה, או לתקווה, הכל בעיני המתבונן: "**וְיֵשׁ הָעֵיר פֶּשֶׁם אֶהְבֵּתִי**". זהו הרגש הממלא אותה כמו הייתה זו העיר ירושלים (לאה גולדברג חייתה ופעלה בירושלים. ב-1950 מונתה לראש החוג לספרות השוואתית באוניברסיטה העברית בירושלים) שרק נכספים אליה ואינה מתממשת.

דרכי העיצוב בשיר:

- א. מבנה השיר בארבעה בתים מחורזים בחריזה לא מלאה ושלמה. ושימוש רב באנפורות בכל בית ובית. שיר טרום מודרני עם נימות ואיפיונים של השירה המודרנית.
- ב. כותרת השיר כאיבר אינטגרלי של השיר המתייחס לנושא השיר בעקיפין, בשל הניגוד בין הבדלו של יום חמסין בחודש ניסן, חודש האביב, לעומת תחושתיה שח הדוברת לחוויותיה מאותו יום.
- ג. דימויים ומטפורות המבטאים את ה***אמביוולנטיות*** (***אמביוולנטיות***: יחס דו-ערכי) לאותו יום שרבי, שמצד אחד הוא שונה וחריג מבחינת מזג אוויר, ומנגד הוא יום רגיל שלא אירע בו דבר. אבל ממלאים את לבה של הדוברת לצפייה וחדווה.
- ד. ניגודים והאנשה של עצמים דוממים, המבטאים את ההתפעמות של הדוברת מרחשו של אותו יום. היום בו הופיע אותו אלמוני וסתמי והיא אינה יודעת איך "לקבל" זאת.
- ה. סיום השיר במבט לכאן ולכאן, הן כביטוי של אכזבה וכיסופים לא מסופקים ו/או כביטוי של תקווה, כי הרי ירושלים נבנית שוב והעם חזר אליה וכיסופיו התממשו.